

SÁROSI GYULA KÉT VERSÉNEK ÚJABB VARIÁNSAI

Sárosi Gyula neve mindenekelőtt az 1849 utáni megtorlás időszakában kibontakozó nemzeti ellenállással forrt össze. Az *Arany trombita* szerzője maga is hosszú rejtőzködés után börtönbe jutott 1852-ben, ahonnan 1855-ben amnesztiával szabadult. 1859-ben újabb összetűzésbe került a hatalommal, melynek nyomán Budweisba internálták. A személyes életút maga is memento lehetett a kor embere számára, ösztönözve az 1848–49-es eszményekhez való hűségre, de egyes költeményei, mint például a *Drótos tót*, a *Bujdosó dala*, *Tavaszi*, *Egy fa története*, *Babylon imája*, *Börtöndal*, *Éjjel*, *Verhőr* – leginkább az anonimitás leple alatt – a hatalommal való szembenállás szellemét ébren tartó, féltve őrzött, rejtve kézről-kézre adott kéziratos irodalom standard darabjait képezték.¹ Sárosi politikai tartalmú, hazafias költeményei majd csak halála (1861) után jelenhettek meg nyomtatásban. Először Abafi (Aigner) Lajos adta ki őket 1881-ben, majd Bisztray Gyula 1954-ben. Bisztray a rendelkezésre álló kéziratok alapján korrigálta a szövegeket, és igyekezett azok keletkezési sorrendjét rekonstruálni. Ahol azonban nem állt rendelkezésére kézirat, ott természetesen átvette az Abafi által közölt szöveget, a jegyzetek között jelezve az esetleges, attól eltérő szövegváltozatokat is.²

A jelen tanulmány két vers esetében kíván újabb szövegváltozatot közölni. Forrásként a korabeli rendőrségi jelentések mellékletei szolgálnak, hiszen az egyes házkutatások alkalmával lefoglalt tiltott irodalom szövegét a legtöbb esetben legalább másolatban csatolták a jelentésekhez. Efféle mellékletben találhatunk rá két Sárosi-vers, a *Hol vagy isten?* címmel ismert költemény, illetve az ún. *Krinolin-vers* az 1850-es években lejegyzett szövegére. Természetesen ezek a változatok nem tekinthetők a hiányzó hiteles, eredeti költői kézirat helyettesítőinek, hiszen e szövegek „létezési módja” a kéziratos másolás volt, s a másolati lánc során az akár tollhibából, akár szándékos változtatásokból eredő eltérések már elindították e műveket a kollektív népköltészeti alkotások útján, ráadásul a jelentésekhez csatolt másolatok készítői, általában rendőri alkalmazottak, katonatisztek nem is minden esetben tudtak megbízhatóan magyarul, s ez további torzulások lehetőségét rejti magában. Ugyanakkor nem elhanyagolható ezen másolatok forrásértéke, hiszen a későbbi szövegkiadások nagy részben szintén hasonló, eredetileg nem

¹ Sárosi 1850-es évekbeli életútjáról a 2. jegyzetben jelzett kötetek bevezetőjén, illetve jegyzetein kívül lásd a *Ponyvára került Arany Trombita*, az örök igazság parancsolatjára mondvacsinálta SÁROSI Gyula, bev. és jegyzetekkel közléteszi BISZTRAY Gyula, Bp., Akadémiai Kiadó, 1951. című kötet bevezetőjét.

² SÁROSY Gyula *Arany trombitája s egyéb hazafias költeményei*, kiad. ABAFI Lajos, Bp., [1881]; SÁROSI Gyula *Kisebb költeményei, prózai munkái és levelezése*, közléteszi BISZTRAY Gyula, Bp., Akadémiai Kiadó, 1954 (a továbbiakban: BISZTRAY 1954).

Sárositól származó kéziratokra támaszkodnak, amelyek keletkezési ideje ráadásul nem is határozható meg pontosan, ahogy az sem, hogy Abafi végzett-e korrekciókat a rendelkezésre álló szövegeken. A rendőrségi jelentésekhez csatolt változatokról pedig legalább annyi megállapítható, hogy a költemények születését követő néhány éven belül kerültek lejegyzésre.

Az itt tárgyalásra kerülő első költemény *Hol vagy isten?* címmel jelent meg a szövegkiadásokban. Bisztray Gyula kiemelkedő szerepet szánt a költeménynek Sárosi életművén belül „a benne megnyilatkozó szenvedély és kifejezés erejénél fogva, de főleg döntő állásfoglalása miatt”. Sárosi „felszámolni készül a vallási mítosz mindazon elemeit, melyek nála addig is jóformán csak a romantika örökségeként szerepeltek” – írja, a verset a deizmust is elvető ateista gondolkodás jeleként értelmezve.³ Abafi a szöveg kiadásának alapforrásaként egy a Nemzeti Kaszinó könyvtárában fellelhető kéziratra utal, Bisztray pedig jelzi, hogy egy nyilvánvaló nyomdahiba korrekcióján túl Abafi változatát vette át, azaz nem sikerült múlt századi kéziratot változatot találnia. A költemény azonban felbukkan az államrendőrség aktái között. 1855 tavaszán a kassai rendőrigazgatóságra bejelentés érkezik, miszerint a környéken többen Kossuth-dollárok terjesztésével foglalkoznak. Az ügy vizsgálata során májusban házkutatást rendelnek el Rudolf Zuan cukrász eperjesi házában. Az ott lefoglalt iratok között szerepelt *Indulat-roham* címmel a költemény egy változata.⁴ A szöveg az Abafi által közölttől csak néhány ponton tér el, hiányzik belőle a 13. versszak, s a 10. versszaktól kezdve a versszakok sorrendje más. Egyes nyelvi alakjai (kimondád – kimondottad) archaikusabb állapotot tükröznek. Van azonban egy jelentős eltérés az eddig ismert változatokkal szemben: az Isten létét megkérdőjelező, keserű emberi szózat után következik egy másik rész, Isten válasza e szózatra, ami viszont alapvetően „áthangszereli” a művet, s megkérdőjelezi annak ateista jellegét. Természetesen nem zárható ki, hogy e hozzátétel eredetileg nem Sárositól származik, e tekintetben nem kívánunk állást foglalni, hiszen ezt gondos filológiai vizsgálatnak kell eldöntenie. A magunk részéről a szöveg közlésére hagyatkozunk, az irodalomtörténészek számára meghagyva a további vizsgálat feladatát. A szöveget a lejegyzés tollhibáit is érintetlenül hagyva, betűhíven közöljük.

Indulat-roham

Hol vagy te most, kit Isten név alatt
Itt a' nyomorral küzdő nép imád!?
Nem hallod az elfojtott fájdalom!
Sohajtan' feléd küldött bús szavát?

³ BISZTRAY 1954, 49–50.

⁴ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Außenministerium, Informationsbüro, BM 1855: 1591, fols. 727–728.

Nem halgatod meg a Nép milliók'
Ajkán titokban elhaló panaszt;
Hogy annyi Arczon forró köny reczeg
Egynek kedvéért békén tűröd azt?

Istenségedről nefelejdkezel
A' bosszúállás, nints hatalmadban?
Hogy a' pokolba vesd a' vérszopót
Ki népet gyilkol szörnyű jogtalan

Midőn az embert megteremtéd
Az volt célod hogy boldog legyen;
A' boldogságnak látsz e' most nyomára?
Csak egy nyomot látsz e' az emberen?

Az állatokon Úrrá tetted őt,
Ki mondad neki hogy szabad legyen;
És mit kimondál neki akkoron;
Örökre elfelejted e' szavad?

Az állat, mint érez úgy tehet,
megtudja védelmezni ön magát;
A' gerle bűg, a' pacsirta énekel.
A mint érez úgy zengi dalát. –

De nézzd az embert, itt áll szótlanúl,
Halgat, mint néma, mintegy kődarab
Bár keblében, zajong az érzelem
Nem szólhat ő, mert teste lelke rab.

Nem szólhat ő, mert a ki úgy beszél
Mint a' miként érezni megtanúlt;
Nevedben Isten, véres bárd alatt,
A' Végetlenség, mély sírjába húll.

Honában a Nép, szolga bujdosó
Kebelébe zár bűt, 's keserveket,
Csak akkor sír, mikor nem látya más
És ezt te Isten, békén tűrheted?

Vagy óh tán, a fájó szív dobbanás
És sohaj, a te kedves éneked?

Gyönörködtett, 's azért' elvégezed
Hogy szent füledben, végkép zengene?

A' jogtalan kiontott honfi vért,
Melly boszút kérve felkiált hozzád,
Kedvtelve nézed hullámlásiban,
Vagy ezzel fested, trónod bitorát?

Mosolygva nézed mit tesz a Király
Óh mert Nevedben tesz, a mit csak tehet,
Hogy is büntetnéd őt a' Zsarnokot,
Híven viselvén földön képedet!

De mit Isten hozzád beszélek én,
Kit nékem, csak a képzelet teremt!
A képzelet miként felépít
Lerontya, büszke tronot oda fent.

És itt, alatt, ki képed viseli
A Millióknak felkent Gyilkosát
Majd, megfeszíti, a nép egykoron
's őn fejére tesz, maga koronát.

Isten felelet

Ki az, ki ott a' föld Golyóbisán,
Vélem vakmerő Nyelvvel perbe száll:
Ki minden inség, nyomor kútfejének
Hazug ajakkal engem kiabál.

Ki vádol engem, hogy a népeket
Zsarnok ellen, nem óltalmazom;
Egynek kedvéért a Milliókat
Büntetlenül elnyomatni hagyom?!

Ki fest engem, mint Vérszopók barátját,
Mint sohaj, nyögésben gyönörködöt
Mint Tigrisnek körmei közzül
Mikor tehetném, meg nem mentem őt?!

Hah az ember az, az én legdicőbb
Teremtényem, a föld golyóbisán
Ő emelte fel szavát ellenem
Mért nem segíték nyomorú sorsán?

Ő zúgolodik, miért hogy teremtő
Czélomról, könnyen megfelelekzem,
És őt, Úrrá, szabaddá, boldoggá,
Mikor tehetném, miért nem teszem?

És még kész engem megtagadni,
Kész engem, képzelt lénynek tartani
's fenyegetődzik, hogy majd trónusom
Itt alant ő lefogja rontani.

Jőjj hát vakmerő és perelj velem
's ha van, mutasd meg igazságodat
Felelj meg rá, mit tőled kérdezek
'S ha nem, ismerd el balgatagságodat.

Nem adtam é minden főbe észet?
Erényt a szívbe, nem plántáltam é?
Nem két kart, nyert é tőlem az ember?
'S erőt, karokba nem adtam é?

Több észet adtam é a' zsarnokokba,
Mint a' menyivel Milliók bírnak?
És karjaikban több erő van é
Mint azokban, kik alattok sirnak?

Valljon Mostohán bocsátám é ki
Kezeimből a' Népet, a melyly sir.
Nem több észet adtam é soknak
Köztök, mint megnyit minden zsarnok bir.

Hol van hát az ok, hogy egy Vérszopó
Még is olly könnyen tipor népeket,
Hogy esik, hogy egy szívtelen zsarnok
Jogot, Nyomort, Nyögést ki nevet.

Ember egyedül benned az ok,
Mert rút, önző vagy, erkőlcstelen;

Némúlj meg, óh nép, mert ha jó volnál
Nyögni, sirni nem volnál kénytelen.

Ha nem állitnál, rangot, czimeket,
Ha a' Mammon, nem volna Istened
Ha nem akarnál magasra mászni
Ha nem gyűlölnéd saját véredet;

Ha a' szabadság égi Angyalát
Hazád, Nemzeted, szívből szeretnéd,
Ha az érzéki gyönyör csábjait
Mint férfiakhoz illik, megvetnéd.

Akkor te egy szív, egy test 's kar lennél
Akkor te lennél egy nagy Óriás,
Buzgányod minden zsarnokot lezúzna,
Nem hallatnék e' földön elnyomás. –

Akkor te, boldog, szabad Úr lennél
Megtudnád, hogy én jó 's bölcs vagyok;
'S abban, mi téged boldoggá tehet
Semmi kívánni valót, nem hagyok.

De te erényt, és hazát megtagadsz
Lelkiisméret nevetség neked;
És csak érte jól megfizessenek
Te kész vagy elárulni istened! –

Te csúszol, mászol, mint a hitvány eb
A' kényasztalokról hulló, morzsaért,
Te kész vagy meggyilkolni véredet
Egy hivatal, egy czudar rangjelért.

Kikből telik ki, hohér, poroszló?
Nem de, azok a' te híveid é?
Ki épít basztílt, Ágyukat ki önt,
Kiket nemzettél, nem de azok é?

Ki borúl Arczra a kény úr előtt
Nem te vagy é gyáva, tettető?
Ki hazudja ők földi istennek?
Nem te é, oh Gyönyör-Kints-szerető!?

Oh szégyenelj, hát romlott, gyáva nép
Panaszt emelni, földön ellenem,
És tud meg, hogy míg gyáva, romlott tész
Addig, én reád szemem sem vettem.

Sőt tudmeg hogy én romlottságodnak
Gyógyszerül adtam a' Zsarnokot. –
Hogy ha nem hajlál erény szavára
Nyomor, és inség legyen sorsod.

De nem haragszom, én mind örökké
Szeretlek téged' tévedt fiamat;
Csak jobbulj mai meg, csak térj eszedre
Reád fordítom nagy irgalmamat –

Csak tánd fel nékem szívvel ajtaját
Én abba mindjárt bele költözöm,
Ész erő velem együt lesznek
Te lesz templomom, legjobb Örömmöm.

És arczám előtt minden Zsarnokok
Mint Pogány, bálvány porba omlanak;
És a szabaddá lett boldog néppel
Nevemnek örök hálát mondanak.

A másik vers, melynek korabeli, a keletkezési dátumhoz egészen közel eső lejegyzett változata ott lapul a kor iratanyagában, az Aradon 1859-ben keletkezett, híres *Krinolin-vers*. Először Abafi tette közzé, ezt vette alapul Bisztray Gyula is, de kitért arra, hogy Abafi kiadása után több mint egy évtizeddel a verset „mint addig kiadatlant” megjelentette egy ismeretlen szövegközlő is az Aradi Közlöny 1893-as évfolyamában. Ez a változat – Bisztray értékelése szerint – „jócskán” eltért az Abafi által közölt változattól. Bisztray feltételezte, hogy mivel a közlő valószínűleg emlékezetből vagy valamely egykorú följegyzésből adta ki a szöveget, az közelebb állhatott az eredeti variánshoz.⁵ A rendelkezésre álló rendőrségi iratok részletesen beszámolnak a keletkezéstörténetről. Sárosi 1859. június 20-án érkezett meg Aradra, egy fogadóban szállt meg, ahol már egy helybeliekből álló, népes társaság várta. Az összejövetelel elhangzottakról nem sikerült semmit sem megtudni, de nagy éneklés és nevetés folyt. Egy – a jelentést tevő szerint valószínűleg az itáliai hadieseményekre utaló – dal hangzott el: „A bőrrel kereskedik vén Áron”. Az állítólag ittas Sárosi a lapszerkesztő Óvárynak lediktálta egy versét, mely oly felségsértő

⁵ BISZTRAY 1954, 312, 532.

tartalmú volt, hogy a nagyváradí rendőrigazgató elrendelte Sárosi lefogását.⁶ A következmények már jól ismertek, az események további követését nem tekintjük feladatunknak. A vers szövege azonban teljesen egykorú lejegyzésben rendelkezésre áll. Egy Alexander Bach belügyminiszterhez, július elején intézett jelentés melléklete ugyanis megőrizte azt számunkra.⁷ Ez a változat valóban közelebb áll az aradi szövegközlő változathoz, mint Abafiéhoz, de egy tekintetben különbözik mindkettőtől. Utolsó három sora ugyanis egyik változatban sem szerepel. Bisztray gyűjteményében azonban rábukkanhatunk e hiányzó három sor egy változatára *Derék menyecske... (Töredék)* címmel.

Derék menyecske volt Julis
Adott biz' ő magátul is

.....

Bisztray jegyzetei szerint a töredéket kéziratból közli, korábban nem jelent meg, de annak harmadik sorát nem itéli nyomtatásban megjelentethetőnek, ezért kihagyja. Rákosi László visszaemlékezésére hivatkozva elmondja a szöveg keletkezésének történetét is: Börtönévei alatt az Újépületben Sárosit egyik szobatársa több ízben is azzal zaklatta, hogy elhalt felesége számára fabrikáljon egy sárversikét. Sárosi „hamarjában és haragjában” költötte a három sort, mire a „megrendelő” „a palatáblát földhöz vágta és három hónapig hozzá sem szólt.”⁸ Ebbe a kontextusba helyezve valóban igen sikamlósnak minősül a harmadik sor, ugyanakkor az alább közölt *Krinolin*-szövegváltozat mutatja, hogy Sárosi – valószínűleg futó ötletként – felhasználta ezt a néhány sort a későbbiekben, immáron más szövegösszefüggésbe helyezve s átértelmezve azokat. A Bachhoz intézett levél írójának legalábbis ez volt a véleménye: „A krinolin nyilvánvalóan Franciaország, mely ütő, azaz Magyarország nélkül is beharangoz a fekete-sárga színnek, amiből a rendőrség arra a következtetésre jutott, hogy mindez egy álcázott figyelmeztetés arra, hogy várni kell még, s egyelőre nem szabad felkelést szítani. Az utolsó három obszcén sort, amit Sárosi a dáridó hevében költött, a rendőrség teljesen ártalmatlannak tartja, szerintem viszont Magyarország hajlandóságát jelképezik azok az ütő, azaz Anglia elfogadására.”⁹ „És azután mondja még valaki, hogy a Bach-huszárok nem voltak szellemes rébuszfejtő uri emberek...!”¹⁰ – kommentálta Sárosi perbe fogását egy kortárs visszaem-

⁶ A nagyváradí kormányzósági osztály elnökhelyettesének jelentése, Nagyvárad, 1859. július 8. MOL, D 44, 1859: 1042.

⁷ Eugen Freiherr von Friedenfels levele Bachnak, Nagyvárad, 1859. július 7. ÖStA, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Nachlass Bach, Briefe.

⁸ BISZTRAY 1954, 248, 509–510.

⁹ „Krinolin offenbar = Frankreich, welches auch ohne Schwengel, also ohne Ungarn – die schw[arz]. g[elbe]. Farbe einläuten wird, woraus die P[olizei]. direkt den Schluß zieht, d[a]ß dieß eine verkappte Warnung sei, zuzuwarten und vorläufig sich nicht zu erheben. Die letzteren drei obscänen Zeilen in deren Fab[satzung] [!] S[árosi]. zufällig während des Gelages verheitert [!] wurde, scheinen den P. Behörden unverfänglich, mir scheinen hier erst die Anzüglichkeit auf Ungarn's jetzige Bereitwilligkeit zu beginnen, u[nd] den Schwengel = England zu nehmen sein.”

¹⁰ Dr. BÜSBACH Péter, *Egy viharos emberöltő*, Bp., Kilián Frigyes, 1898–1899, II, 98.

lékező. Valóban távolról sem biztos, hogy az interpretáció minden részletében helytálló, a vers „üzenetét” azonban nem volt nehéz megérteni, s annak lényegét minden bizonnyal jól „dekódolták”, ahogy a közvélemény is, mely a verset a maga informális csatornáin keresztül nagyon gyorsan az egész országban ismertté tette.

A Bachhoz elküldött szövegvariáns a következő volt:

Mi a színe a magyarnak?
Most fekete sárga szín.
Mi tetszik a magyar hölgynek?
Nem egyéb mint krinolin.
A szél gyakran föl is hajtja
Tréfából a krinolint,
'S ekkor megláthatni rajta
A fekete sárga színt. –
'S meddig uralkodik rajtunk
A fekete sárga szín? –
Beharangoz ütő nélkül
Annak majd a krinolin.
Derék menyecske volt Julis
Adott biz ő magától is
Előlről 's hátulról is ...